

323

TOPIC:

TRADITIONAL FISHING

INFORMANT:

TANIELA MOMOLEVU

PLACE OF ORIGIN:

YASAWA I RARA

YASAWA

PLACE OF INTERVIEW:

YASAWA.

DATE:

28 / 4 / 83.

INVESTIGATOR:

TR

JOVILISI TUIITECI.

?? E rawa ni o tukuna vei au, e so na i talanoa ni qoli, ko ni dau vakayacora e na gauna e liu, me vaka e ra dau vakayacora tu o ira na nodra qase e na gauna e liu, ka dua tani, mai na kena e da sa qai mai kila tu e na gauna oqo, e na kena i vakarau, kei na kena i valavala, vata kei na kena gauna, e ra dau lako vata tu kei na kena vakabauta, e dau lako vata tu kei na kena qoli?

Io Tui, e dua na qoli, e ra dau cakava o ira na qase, a sa i koya na nodra dau qoli vonu. Ia, na nodra qoliva na vonu, au na talanoataka, na nodra dau vakayagataka na lawa. E dua na lawa, e ra cakava ga e na nodra vakadidike, ga, e na nodra tekivu ni bula na qase. Na lawa oqo, e caka mai e na qa ni niu. E vakatokai na magimagi, E ra cakava ga na qase, e ra talia ga na magimagi, e ra qai talia na lawa, me yacova ni sa rawa e dua na lawa, e sa qai kena uma na vatu, e sa qai kena utouto na vua ni vutu, oya na

ka e ra rawata, e na nodra vakasama, me baleta na nodra vakadidike tale ga o ira, e na i vakarau ni ka, me rawa ni ra vesu ika kina. Ia, ni sa dau rawa e dua na lawa, me vaka au sa tukuna tiko oqo, e sa qai dau lako na turaga ni dua na tokatoka, e cakava tiko na lawa oya, ki na i tokatoka, me sa rawa na lawa, me sa caka mada na qoli. E sa ratou qai bose o ratou na tokatoka oya, sa vinaka, me sa caka mada na qoli, e sa vakaevei, me datou sa lako cake mada ki na nodra ratou yavusa, na kena i tukutuku, me baleta na lawa oqo, ni sa rawa, me sa qolivi vakayavusa. Se me sa lako vua na Tui, me da sa qoli vakavanua, e na kena i matai, se na kena i sevua, e sa rawa oqo. E na ~~ak~~ vakatau e na veivosaki oya. Kevaka e ratou sa kaya na i tokatoka oya, e sa rauti iratou ga na yavusa, Io, e sa na donu oya, e sa na qai caka e dua na kena i cakacaka. E sa na qaravi e dua na kena i cakacaka, e na kena i cakacaka e na i tovo vakavanua, matua, me caka na "kuro ni ua". Na kuro ni ua oya, e dua na i tovo makawa saravakavanua. E caka na kuro ni ua oya, e dua na yaqona, ka ra vosataka e na nodra dela ni yavu, me ra kaya toka kina, e na dela ni nodra yavu, e sa dua na yaqona oqo, me raici mai, e na kena vakarau oqo, me caka na qoli, na qoli oqo, e sa na caka e na bogi. Ni oti, e sa na vakarau sara me ra laki qoli e na bogi oya. Ni sa lai caka na qoli, ni sa caka oti na ~~ak~~ kolo ni ua, e ra na waraka na gauna ni sa lolo mai na ua, ni gauna ni vula. Ni sa vakalutulutu sobu na ua, e sa lolo mai na vanua. Ni sebera ni dromu na vula, ni sa vakalutulutu sobu, ni sa voleka ni dromu, e sa ra lako sara, me ra lako ki na baravi, ka gara koto ki na Tokalau. Oya mai Manuqila. Ni ra laki dua na toba vinaka, ni ra sa laki tuva yani, ni sa sobu yani na lawa ni

vonu, e na gauna ga e ra sa veivosakitaki tiko ga, na nodra, e dau yacana tiko e na vosa vaka Yasawa i ke, na "turi". Au sega mada ni se kila na kena vosataki vaka Bau na turi.

-- Me vaka o kalu?

Io, e vaka mo kalu. Oya, e sa na vosa tiko ga oya. E ra na kila toka, o ira e ra sa na kauta tiko yani na mua ni lawa, ni sa lai yacova ga e dua na toba e dau curu mai kina na vonu, e dau sogoti, e na gauna saraga oya. Na vonu, e sa na tu e na vuti i vanua sara. Na nona i lakolako mai na vonu, e na vanua e cabe mai kina, e sa na sogoti, e nakena lako tiko na lawa oqo, e ra sa matai sara. E na gauna ga e ra sa kila, e sa rauta oqo, o koya e toka duadua e muri, e na mua ni lawa. E sa dau yacana tiko oya, e sa dau "turi" sara o koya, e sa tu nalawa, ka ra sa biuta sara na lawa, ni oti, e ratou lewe va, se ratou lewe lima, eratou sa lai samuta mai, na vanua e ra kila, na vanua e dau koto kina na kedra na vonu. Oya, e na vanua mamatia sara mai vanua. Ia, na nodra sa lako, e na kena samuti mai na wai, me ratou sa kaila mai, ia o ira na tiko e na lawa, e ra sa ma vakasukasuka imuri, o ira na tawana na lawa, o rau na lewe rua, e rau tiko e na mua ni lawa i wai, kei na mua ni lawa i vanua, e rau sa na drete tiko ga na kena wa ruarua. Baleta o rau oqo, e rau na vakila na yavala ni lawa, e sa na vesu sara na ika. E rau sa na kaila mai. Ni sa yavala x nalawa, e sa na qai kaila mai o koya. " E sa coke na ika!:" O ira na vakasukasuka oya, e vaka ga na cava na nodra totolo. E ra sa tatara sara, e ra sa vesu sara na ika. E dau rawaga e na dua ga na rauni oya, e koto e na vitu, se walu. Na kena vesu sara ga oya, e sa na tarogi sara mai, e sa vica? E dua oqo, e sa dua

talega oqo. Ia oya, ni sa oti, e ra sa cabe sara ki vanua, me sa kau na ika. Ia, e dau va tiko oya, na mataqali qoli oqo. Ia, me vaka na i matai ni qoli oya, e dau ya cana tiko vaka Yasawa na vaka "boidradre ni lawa". Oya na kena se qai matai ni kena vaka yagataki na lawa, e kena i vakarau oya, na ika kece, kevaka e mani tini, se dua na daseni na ika, e na kena mataka ni sa rogocaki i loma ni koro, e na nodra sa resevaka yani navonu. Na kena i vakarau ni kena seretaki, se na kena meketaki yani, ke sa ono na ika, na vonu lelevu e sa vesu oya, e ra sa lesi o ira e ra na colata. E kena i balebale e ra na lewe tinikarua, ke sa ika levu sara, e sa ra na ika lelevu sara e vesu, e sa na va na tamata, me ra na cola yani na ~~xxxx~~ ~~xx~~ vua i liu, i muri talega, me ratou lewe va. Kevaka e sa ratta vakavinaka, e sa na dua ga e liu, e dua tale i muri. Ia, na kena sa yaco yani ki nakoro, e na nodra sa cola vonu yani, e ra sa voleka i loma ni koro, oti oya, e sa qai yacana tiko, me vaka au sa tukuna toka mai cake, na rese. Na rese oya, e sa tagi na davui, o ira e ra sa davo kotu e na bogi, me ra sa rogoca na tagi ni davui, e sa so na vonu e sa vesu, vei ira e ta laki rabe vonu. E sa qai dau lagati ga na kena sere. Na kena sere, e va toka oqo na kena i vakavakadewa vaka Yasawa, "sura belo, o - ia - i !! E va toka oya. E sa na kilai sara toka, e sa dua na vonu levu, e sa lako mai oqo. Oya e sa na tadola sara. Ke sa voleka tu na rataka oya, e sa na tadola na veikatuba. E ra sa yadra mai, e sa tagi sara tu na davui, e ra sa toso mai. Ni sa lai yacova sara ga mai na i bili ni koro, na mua ni koro, e sa na qai lagati tale na kena sere. " A sura na belo, o - ia - i !!! Tagi na davui, na gauna e qai tagi kina na davui oya, e sa

na ia sara, " sa veilitolito lito, sa vei lito lito lito, na vonu e tolu, e vesuka o Jovilisi, e ra sa na kaila sara. Baleta o Jovilisi, na lewe ni tokatoka oya, e sega ni laki qoli, e mani ra lako yani, e na gauna era yadrava kina na lolo ni ua ni sa lako mai, e ra lako yani oya, e sa yali o koya. E sa vinaka, me sa mai vesuka mada na vonu. E ra sa kila sara o ira na lewe ni vanua, oi e dua na nodratou lewe ni tokatoka oqo, e sega ni lai qoli, o ka. E sa na va toka oya nakena i cakacaka. Ia, o ira kece sara, e vaka e ka ni marau, e ra sa yadra mai, e ra dabe toka e mata ni katuba, e ra sa sarava, na kena meketaki na ka oqo. E dua na ka e lagilagi, e dua tale ga na ka, e vaka e dau lolovu na lomada, ni da sa raica, ni ra vakasalusalu mai. E caka e na kena bogi na salusalu. E ra vesu na uludra, e dredre tale ga na raici ira. Baleta ni ra sa vesavesa vakavinaka sara ga mai na uludra, na ligadra, nayavadra. E sa totoka ni ra butuka mai na kena meke. E vaka toka oqo na qaqa ni meke, ni ra sa butukea mai. Ni tagi na davui, e sa qai va toka oqo. "A eqeqe vonu, e lai sisili i na tobu, a eqeqe a vai, e lai sisili i wai, tause, tause, e, tause e, tause. Na yara i bele e - e - i - i ". Oya ni ra butuka oya, na kena i lakolako oya, e vatugu na loma ni koro, ni ra butuka ni ra sa ceba va oya, ra ceba va oya, e ra lai taiki mai kea. E ka totoka na kena meketaki na ka oqo. Ia, na lewe ni vanua e ra moce tu, na tutaga e ra moce tu, e ra rogoca ga na qaqa ni sere oya, yara qele, e ra sa na kila sara o ira na qase, oqo e sa dua na tamani vonu levu, e sa sega ni colati rawa. E sa kena i balebale oya na yara i qele, e ra sa yara tiko mai, e sa sega ni colati rawa. Ko na kena qaqa ni meke, ko laki tiki koto

oya. E va tokaoya na i lakolako ni kena vakalagilagi, kei na kena vadokadokai, au sa kaya oti, ni vaka tale e vakatubu luluvu ki vei keda, ni da moce lutu tu, ni da sa rogoca mai na meketaki ni vonu, e na nodra i vakarau ni qoli makawa o ira na qase. Ia, mai na meke oya, e ra nameke tiko mai, me yacova sara, na nona vale, o koya na i taukei ni lawa. Na i taukei ni lawa, e ratou na sega ni lai qoli, ni sa rogoca tiko o koya na na meke tiko mai, e ratou sa na vakarau sara mai. E ratou na vakarautaka, na kena na vakarautaki toka na yaqona, e sa voleka mai na tamata, e ra sa na dabe sara. Na i otioti ga ni nodra meke, kei nakenatagi na davui, e ra dabe kece sara. E ra sa na mokota na vonu. E sa na qai tucake sara mai na i taukei ni vonu, o ratou na i tokatoka o ya, meratou sega ni lai qoli, e ratou wawa toka. E sa na lave sara mai e dua na dave yaqona, kei na ga tabua. E sa i waraki ni luva ni vua, ka soso matani ika, na kena vosa vaka Yasawa oya. Na kena kuru ni ua, ni sa katoa. Na vosaoya, e vakayagataki kece toka, e na yaqona oya, vata kei na tabua. E ra qai tautauri, o ira kece na mata ni vanua ni tokatoka oya. Oqo ni sa oti oya, e sa na tukuna sara o matanivanua ni tokatoka oya, e sa vakaevei, vei iratou na i taukei ni lawa. Sa vinaka, e sa na lako yani ki vei iratou na nodatou yavusa, me gabe yani ki Vale Ievu, me lai lai tukuni na i vakahodradra ni lawa oqo, me sa na caka ni kua. Me vaka au sa kaya oti, kevaka e vesu rawa mai e oni se vitu, e na mate kece. E sa na qai kacivakini i loma ni koro, me ra laki vakarai kena magiti mai. E sa ra na qai solevaka oya, me caka sara e na kena i cakacaka e vinaka. Me musu mai na drau ni vudi, ka tuna na vonu. Na kena tuna na vonu, e tekivu ^{tunaka} ~~vinaka~~ o ira na

na mata ni vanua, e dau nodra i tavi, me ra seleta na vonu, e sega ni caka vakaveitalia. E kena i cakacaka, ni ratou sa dau cakava o ratou na seleta, e ratou maroroya sara na kena dia na vonu, E caka na kena saga, me sa mate na vonu, e sa qai maroroi na kena dra, ni oti, e sa ra qai tuhaka na kena wa, e na laukana kenae na ka oqo. E sa na qai biu ga na ka e vo. Na kena wa, me yacova sara na yatena, ni sa oti mai, e sana lai vakasavasavataki mai oya ni sa caka, na yatena, e na qai selesele vakalalai, e na qai kau mai navatu raraba vinaka, me ra tuva, oya e sa voleka tu ni waqa na vatu oya, ni sa voleka tu ni waqa na vatu oya, baleta ni sa caka tu na lovo. E sa na qai mai tuva na yate, Na tuva ni yate oqo, e sa dau kena i vakarau, na drau ni niu, e na mai kau laivi na drau ni niu drokadroka, e na qai vakayagataki ga, na kena e dau taviraki tiko. E na qai musumususu, e sa na qai coba coba. E sa na qai caka na kena i cakacaka, e na qai vakavo ga e so na kena ka oya, me kena i tautauri. E ra qai vavi na yate ni vonu, e biu ga na drau ni vudi, vata kei na drau ni ivi, na kena ka drokadroka. E sa na qai ubi tiko. E na gauna ga e sa buta kina, e sa na qai kau mai e dua na veleti, me vaka na i Ialakai. Ia, e sega ni Ialakai, e tali ga me vaka na kena i vakarau e liu, e vakalomana vakavinaka, e sa qai kauta o mata ni vanua. Baleta oya, e ra sega ni kania o ira na caka lovo, e ra sega ni kania o ira na lewe ni vanua, e sega. E kau saraga na ka oya e Vale levu. Na yate ni vonu. E kauta o mata ni vanua levu. E basika ga yani, e sa kila sara toka o koya na Turaga na Tui, e sa curu ga yani o matanivanua. Oya, e sega ni dua na kena i cakacaka, me cakava mai na Tui se cava, e sega. E sa kena i

vakarau ga, ni sa na basika ga yani, na bodradra ni lawa e sa caka, e sa kena e sa yatena na vonu e sa cakax mai oqo. Ia, na kena ga na Tui oya, e ra sa na kila sara tiko, ni sa va tiko o ya, na kena i vakarau. Ni sa na oti na kena caka oya, e sa na qai caka na kena wa, e ra na taroga tiko mai, e vaka cava na wa ni vonu. Io, e sa vonu uro toka. Oya nakena i vosavosataki vaka Yasawa, e vaka toka na drau ni viavia. Na viavia, na rokana e dromodromoE va oya na roka ni uro ni vonu, na lewena, na kena wawa. E na laukana kece, e na caka vakavinaka, me saqa, e na caka na kena i cakacaka vakaturaga, me vaka au sa tukuna tiko oqori. Ni sa oti oqori, e na kena i vosavosataki vaka Yasawa, e vakacava na vonu oqo, e "moso", oya e kena i balebale, e ologi, se e dau kena i vosavosataki vaka x Yasawa, e "su", e dau caka na kena drau ni vudi, e lai vakamai na sasa madu, e sa qai vakakatakata kina na drau ni vudi, baleta me kua ni kabasu, me olo kina na lewe ni vonu. Ni sa dau olo oti, me sa rawa ni rawa e dua na kena i wiliwili, e rawa ni sivia tiko na x rua na drau, se tolu na drau, se na va na drau, se lima na drau, kevaka e mate kece na vonu e kau mai, se vitu, se walu, e sa sivia sara. Ia, na kena i cakacaka oya, e caka sara vakamaqosa. Ni sa oti oya, e sa qai vavi, na vonu, vavi na kakana, ni sa oti oya, e na kena yakavi, na siga mada ga oya, e sega ni aka kina e dua na ka, e caka wale ga, e kena i cakacaka vakavanua, vakaturaga matua, na qoli me vaka na qoli vonu, ni sa buta mai, e sa na qai kacivaka sara o mata ni vanua, e sa na qai vakayagataka vakavanua kece, na ka e baleta na qoli oqo, e na nodra lawa magimagi, ko e na kena i cakacaka e va tu oya. Oya na kena i cakacaka, e na gauna e liu, me yacova mai e

na gauna oqo, e na gauna oqo na Tui Yasawa, kevaka e vinakata na vonu, e sa kena i cakacaka saraga, au vakamacalataka toka oqo.

-- Oi, e taleitaki sara vakalevu.

Ia, ke mani gadreva na Turaga na Tui Yasawa, ni dua na oga, ka qai vinakata na ika, e sa va oqo na i vakarau ni qolivi, e dua na yanuyanu, e kilai levu e na veianuyanu oqo, e koto e na Vualiku, o Nananu i caka. Oya, e duatani talega, na kena i vakarau, ni kena lai caka i kea na qoli. Ni sa kaya va oya na Turaga na Tui Yasawa ni vinakata na ika, e sa na dau kerei vei iratou na yavusa o Yasawa, baleta e nodratou tiko na yanuyanu oya. Me sa lai caka mada na qoli ika, me vaka e gaeravi mai vua mai Vale levu. Oti ga oya, e sa na kacivaki sara i loma ni koro, me ra sa solega na kena rau. E na lai gutuvi mai na kena duva, e sa yacana tiko vaka Yasawa, me sa laki sole na rau, e ra sa ia sara. E dau kena i vakarau, me vaka au sa vakadewataka oti, e na so na vakadewa sa oti, ni rua tiko na yavusa oqo. E au sa na dui cakava o rau na yavusa ruarua oqo, na rau e rau na cakava, ni ~~na~~ vakarau dodonu mai kea, ni sa na vakarau me lai caka, e dua na yasana e nona e dua na yavusa, e dua talega na yasana e nona e dua na yavusa, me rau qai laki vukea vata, ni sa veiyacovi na rau. Oya, e dau vakavuna na kena wase i rua, na kena cakacakataki, na solegi ni rau. Ia, ni sa donu mai va oya, e sa qai dau kau mai na waqa va koro, e sa qai kacivaki oti, ni sa oti na solegi ni rau. E na kena mataka lailai, ni dau donumaka sara tu na kena mati. Oya na mati levu oya, na mati levu duadua. Ia, ni kena i vakarau, ni ra ~~na~~ sa vakavodo e na waqa, e dau vakatarogi, e ratou sa vakatarogi, e dua na i tokatoka, e nodratou i tavi, me ratou laki, ni sa kele

na waqa, e ratou na laki sobu mada i vanua e liu, e na yanuyanu oya, na yanuyanu i cake. Na i tokatoka oya, e tokatoka mai vua Vunivau. E na gauna oqo, e bula tiko e dua na kena qase, e Kelevi. E vaka kina o Semisi, e vaka i balebale taki tiko, na Semisi oya, o Semisi Tuinanuya. E vakaraitaki sara tiko ga, ni dua na vu mai kea, na i taukei ni yanuyanu oya, o Noto. O Tui Nanuya. E yaca tale ga oya, e vakayacani tale tiko ga kina, e dua na kena ~~xx~~ turaga i ke~~x~~, vei iratou ga na kena turaga i ke, vei iratou ga na i tokatoka oqo. E dau nodratou i tavi ga, me ratou laki kere kere ki vua na kalou vu ni yanuyanu oqo, mekerei ki vua na ika, e liu mada na sevusevu, e sa qai kere i muri vua na ika. E dau kena i vakarau e va oya. Ni ra sa yaco yani, me sa kele na waqa, e sega na vosa, e daukena tabu, me dau kua ni dua mada e sobu e liu, o ratou ga na kena bete oqo. E ratou sa kele ga, e ratou sa qalo sara, e dua na kena qara lailai e tiko, na vanua oya, e ratou lai dabe kina o ratou oqo, e ratou sa qai laki vakatoka oqo na kena i vosavosataki. "O ni na Tui Nanuya, na qase o Noto. E sa yaco mai oqo na waqa ni vanua, e sa i keitou oqo, na bete me baleti kemuni. E dua na i sevusevu e sa koto oqo, e rua na vua ni niu madu. E sa i sevusevu ga ni, ki vei kemuni me baleta na ka e gadrevi mai. E sa gadreva na Tui Yasawa na ika. Nai sevusevu oqo, ia e sa dua na marama e toka oqo. Kevaka e dua na marama e vulagi, kaya mada e dua na marama mai Nadroga, me lai sarasara. Esa na lai kerei oya, me sa na lai soli ki vei Noto. Na marama oqo, e sa i kerei ni ika. Na marama oqo, na marama ni Nadroga, e marama rairai vinaka, me vaka o ni sa raica tiko oqo. E sa

kena i soli vei kemuni oqo, mo ni sa solia vaka levu sara na ika, me vaka e vinakati vakalevu mai Vale Levu." E va toka oya na kena i vosavosataki. E sa na biu toka e rua na niu madua, e rau sa na lesu tale mai ki waqa. Ni sa oti nakena cabori na sevusevu, kei na kena kerei na ika. Ia, sa vinaka, e sa na talai sara o ira na kena Gonedau, e ra dau lai kaba yani ki na dela ni yanuyanu oya, me ra sa lai vakararai. Na nodra ccabe yani, me ra sa sobu yani i cake oya, e ratou sa na lako ga o ratou oqo. E ratou sa na cabe ga, me ratoulaki rai. Na nodratou rai ga oya, e sa na cabe mai na qele ni ika. Mai na yasana ka dua, ki na yasana ka dua, me ra sa lako mai ki na loma ni cakau. Ia, ni sa vica vata na qele ni ika, ni sa vakaraitaka toka mai o koya na, o koya e kaba toka mai e na ulu ni vanua, me raica toka, e dau yacana tiko vaka Yasawa, o koya e kaba tiko me raica na ika, na "tokaisau", me raica toka na ika ni ra sa cabe mai. E ra sa dau cakava toka, me vaka e kalu toka mai. E kalu vakadua, se rua, se vakatolu, e sa na kiha i tiko mai, e sa dua, e rua e tolu, na qele ni ika, se sa cabe mai. E ra sa cabe mai ki na loma ni cakau oya. Na gauna oya, e sa di sobu tiko kina na mati. E sa na veimama sara ga na mati, e sa qai vaka tale toka, me kalu tale toka, me sa sobu ruarua na rau, e sa caka. E dua e ratou na cakava na yavusa o Yasawa, e dua na yavusa o Rara. E ra sa qai sobu na rai, oya e sega na vosa, na kena tabu oya. E biu kece tu na moto. O ira na marama, e ra na sega ni sobu toka oya, e ra na toka ga i vanua. E sa lako oya, me sa lai sota na mua ni rau ruarua, me sa buki, e sa qai musuki tale mai, ka rau veitabiri na mua ni rau ruarua, me sa rua na kena i vakarau tiko e nakena vosa vaka Yasawa, me

taqavi rua. Me to i rua na rau, e va toka oya, na kena vakadewa vaka Yasawa. Ni oti, e sa qai buki tale, e sa rua toka oya, e taqavi rua. E sa na qai musu tale, e sa taqavi va sara oya, e sa lailai mai na loma ni rau. Na kena laurai mai naloma ni rau oya, e sa dua na ka na kena loaloa na qele ni ika, e sa ra cowiri tu e na loma ni rau. Ia, e koto ga, e ra sa kauta mai, e vaka ga e kau tiko mai na bulumakau, me sa vakadanu, me lai yacova na kena sa lai cowiri vaka va na rau, e sa ra kauta ga mai. O ira na tiko mai vanua, e ra sa colata mai. E sa vaka ga, e ra lako tu mai na qele ni sipi, se na qele ni bulumakau, e na kena bai. Ni ra goleva mai na vanua, me ramai curu kina, me ra mai vakamatei kina. E lako vata tiko, na kena sa di sobu tiko na mati, ka vakatotolo taki tiko mai, e na gauna ga me mai curu kina, e sa mai sogo sara navanua e ra mai curu kina, e narau taucoko oya. E sa qai mai sarava tu, e na nodra vakalewa, se sa vakamatei kece, se me sa vakarauta ga. Oya na i cakacaka ni ika, e nakena i cakacaka taumada. Ia, e sa mani vosa mai o Matanivanua Levu, e sa i koya oqo, e ra sa vakarorogo, e ra sa dabe o ira na turaga, kei ira na marama. E ra sa dabe toka e na dela ni vanua, e so e sa dabe toka vata na rau, e na gauna e sa sogo oti kina. Kemuni na turaga, e sai koya oqo na ika, e a kerei e na yanuyanu oqo. E sa vakarau oqo, me ra vakamatei na ika, me ra maroroi, me kau yani ki na noda vanua, me vaka na noda biuta mai, me vaka na oga, e sa vinakata na noda turaga na Tui. Ni oti, e sa qai vakamatei na ika. Vakamatei na ika, vakamatei toka na ika, e sa ra qai wilika toka, na kena biu toka mai vanua na ika, e ra sa wilika toka. Na kena i wiliwili e va oqo. E na kena i vakarau ni qoli i ke,

kevaka, ni o siwa mada, ni o sa lesu mai, o dou laki siwa e na bogi, io. E vica na ika, o dou a siwava rawa e na bogi, e na waqa? Oi, e lima na matau, e kena i balebale oya, e limasagavulu na ika. Ia, o na taroga tale e dua, ni laki qoli. Au rogoca ni o lai qoli e nayakavi, e vica na ika o rawata? E rua na matau, e kena i balebale e ruasagavulu. E duatani na i wiliwili oqo, mai na yanuyanu ko Nananux i cake. Na kena vaka matau tiko, e na noqu sa tukuna tokam mai oya, na kena i wiliwili oqo, kevaka e dua na drau, oya, ekena ~~ixxx~~ i balebale e dua na matau. E sa na duidui kei na kena i wiliwili, au sa vakamacalataka yani oya. Ko na dua na matau, e na nomu qoli voli e na veibaravi kei Yasawa, e na tarogi, e vica na ika o a siwava mai e na yakavi? E dua na matau, e kena i balebale, e tini na ika. Ia, mai kea, e sa vaka levu taki. Ni sa tarogi mai nakena sa oti na kena vakamatei oya, ke sa mani yaco, me sa levu sara na ika, e sa kena i balebale oya, ni dua na matau, e dua na drau. Kevaka e dua na drau, e dua na udolu. E kena i wiliwili oya, e nakena i wiliwili ni ika. E se o koya tu ga mai liu, me yacova mai e na gauna e daidai. Ia ni sa dau levu na ika, e sa dau kena i vakarau oya, e sa dau kaya o matanivanua, sa vinaka, e sa dua na ika levu. E sa qai dau dolavi na vo ni ika, e sa rauta oqori, e sa sivia na levu ni ika. E sa qai dau tukuna o matanivanua levu, me vakamai na ulu ni vanua. E dua tiko na yanuyanu, ia e rua tiko na delana. E dua na delana lailai o Navadra. O Navadra oya, e dau vakamai. Baleta e vaka i balebale na kena vakamai oya. Ni sa vakamai oya, e sa ra raica sara o ira na turaga, na marama, e ra sega ni ra laki qoli, e sa dau talai mai o matanivanua, me dau mai rai tiko e baravi, e vakatokai

o Namulo. Se o Manuqila, e rau qara ki na yanuyanu oya. E sa na qai rai toka mai kina. Ni sa na vakamai na delana oya o Navadra, e sa na kilai sara toka, e sa na raica sara toka o matanivanua, e dabe toka e na dua na baravi oya, o Namulo, se o Manuqila, e sa kama na ulunivanua, e sa cici sara. E ra lai tukuna sara i Vale Levu, e sa lai tukuni sara i Vei Matanivanua, e sa kama toka na ulunivanua, e sa na kilai sara, e sa dua na i wiliwili ika lelevu. E sa na tukuna sara na turaga na Tui Yasawa, me kacivi mada mai o Matanivanua. Kacivaka me vakarautaki, na lovo, vakarautaki na vesa, ka ra tu vakarau tale ga na mata ki Bukama, se Tui Teci, me wase na ika, me vakarau tu. Ni sa yaco ga mai, e sa na vakarautaki sara na ika, ka sa kau sara e so ki na so na koro. E dau va tu oya na kena i vakarau. Me dau vakamai na ika, me kilai, me tu vakarautaki sara tu na koro, e na ka oya. Ni sa vakamai oti oya, e sa ra na qai vakavodo tale mai, vakavodo mai. E na gauna ga e ra sa vodo kece mai kina, e sa na qai muri duadua sara mai kina, o koya na Bete, ko e a mai sevusevu. Na Bete ko a lai sevusevu, e sa dau kena i vakarau toka, ia e lasa toka, baleta ni sa na lako o koya na Bete, e sa na lai tukuna. Kemuni na Tui ni yanuyanu qo o Nanuya, sa vinaka sara vakalevu na ika, e sa levu sara. Keimami sa na kauta tale na marama, e sa na sega toka na nomu marama. E sa na qamu liga toka ga e na nomu yanuyanu, keimami sa na lesu tale. E sa na tagi sara o Note, na Kalou vu. Ni tagi oya, e dau vakaraitaka, ni sebera ni gole mai na waqa, e sa dau tau mai e dua na uca. Me tauma tiko ga na yanuyanu oyo. E dau kena i vakaraitaki tiko, ni wai ni matana, ni sa tagi toka o koya. Oti oya, e sa dau lako mai na matanivanua,

e sa gole sara mai. E sobu mai ki vanua, e sa sobu na ika, sa lako yani ki na rara ni soqo waka vanua, e sa dabe toka na Tui, e sa mai sarava tiko na ika. E sa ra na vakarau sara, e sa ra na wasewasei sara vakamataqali, me ra sa lai cakava, e sa na bini tu na ika, e sa na sagai sara me wasei, me lako yani ki na koro e rua. E sa va tu oya na kena i vakarau Tui, mai na gauna oya, me yacova toka mai na gauna oqo, na kena i vakarau ni qoli, e na yanuyanu oqo.

-- E vakacava ke vaka e lai caka na rarau, e qai mani dua e voroka na kena tabu?

Kevaka e dua e voroka na kena tabu, e na sega na ika. Baleta na kena tabu Tui, kevaka e dua na marama e lako yani, me laki yavirau, ka bukete tiko, e sa kena i balebale tiko, ni kena tabu oya. Vata kei na kena sa laki tu na lewe ni vanua e na yanuyanu, e tabu me dua me wavokita na yanuyanu, na kena tabu tiko oya. Ia, kevaka e voroki tiko na tabu oqo, e na sega na ika. E na sega ni cabe mai ki cakau, veitalia ga na kena i cakacaka kece, e lako oya, na kena i waraki, e na sega ga na ika, baleta ni voroki na tabu. E sa va tu oya na kena i lakolako.

-- Oi, e taleitaki sara vakalevu na nomu vakamacala. Au vakabauta ni na yaga sara vakalevu vei au, e na noqu lako tiko mai oqo, e na vakamacala totoka o sa solia oqori, me baleta na qoli, e dau vakayacori e na vanua ko Yasawa, kau sa vakavinavinaka sara kina vakalevu vei iko, e na vakamacala ko sa solia rawa, kau sa kerei iko tiko, de mani dua na gauna, keitou mani wavoki tale mai, o sa na tu vakarau, mo na solia tale vei keitou, e so na mataqali vaka macala vata ga, o solia vei au e na gauna oqo.

Vinaka vakalevu sara Tui, sa vinaka vakalevu sara. Au sa na tu vakarau tu e na veigauna kece. Au sa na tovolea talega, meu na volai tukutuku taka tiko, e so na tukutuku e sebera ni tauri, ka gadrevi, ka vinakati me vakadeitaki, me vaka na kena i naki, me tauri na i tukutuku makawa, kei na i vakarau makawa, e na kena a dauaka me vaka na kena dou sa mai cakava oqo. Sa vinaka sara vakalevu.

SA OTI.